

TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİNİN KURULUŞU VE ATATÜRK

Saim SAKAOĞLU

TÜRK TARİH TETKİK CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

İtilaf Kuvvetlerinin İstanbul'a girdiğinde işgal ettiği ilk kurum olan Türk-ocağı (kuruluşu 1912), genel kurulunu iki yılda bir Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan'larda toplamayı tüzüğünün maddeleri arasında göstermiştir. Meclisin açılışının onuncu yılında toplanacak olan *Altıncı Kurultay*, 23 Nisan günü, merkez binasının açılış yapıldığı için 24 Nisan'da faaliyete geçer. Kurultay'ın 28 Nisan 1930 Çarşamba günü yapılan ve Atatürk'ün de şereflendirdiği *dördüncü içtimai*'nda söz alan Afet Hanım (İnan), sözlerinin sonuna doğru, Türk tarihi ile ilgilenecek bir heyetin kurulmasını ister; daha sonra da, 40 imzalı bir teklifi Kurultay'a sunar:

"Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salâhiyetinin merkez heyetine verilmesini teklif ederiz."¹

Takip eden içtimada, teklif oylanır ve "müttefikan" kabul edilir. Bunun üzerine *Türkocağı Yasası*'na bu konuyla ilgili olarak bir madde eklenir. 84. madde şöyledir: "Merkez heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesi ile mükellef olmak üzere bir (Türk Tarih Heyeti) teşkil eder."²

O günlerde Aksaray murahhası ve *Musiki Muallim Mektebi* tarih öğretmeni olan Afet Hanım ve arkadaşlarının yaptığı bu teklif üzerine teşkil edilen *Türk Tarih Heyeti* ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde yapar. 16 kişilik heyete Hamdullah Subhi (Tanrıöver) başkanlık eder. Riyaseticumhur Umumî Kâtibi Mehmed Tevfik Bey reisliğe, Yusuf Akçura ile Samih Rifat reis vekilliklerine, Dr. Reşid Galip de umumî kâtipliğe getirilirler. Katılan diğer zevattan bazıları şunlardır: Afet Hanım, Sadri Maksudi (Arsal), Mükrimin Halil

1 "Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı, "Türk Yurdu, 4/ 24 (29/ 223), Mayıs 1930, 91.

2 agy 93.

(Yınanç), Zakir Kâdiri (Ugan), Hamit Zübeyr (Koşay), Müze Müdürü Halil Edhem Bey, Vasıf Bey (Çınar), Etnoğrafya Müzesi mütehasssısı Meşaros, vs.³

Türkocağı, 1932 yılında kendi içinden ve dışardan bir takım tenkit ve ithamlara maruz kalır. Normal kongre tarihi beklenilmeden Nisan 1931'de *fevkalâde kurultaya* gidilir. Bu Kurultaya sunulan "Merkez Heyeti Raporu" şu sözlerle başlamaktadır:

"Büyük Reisimiz Gazi Hazretlerinin matbuata tebliğ edilmiş olan bir arzularıdır ki; bu fevkalâde içtimamıza vesile oldu."⁴

Bu raporda, Türkocağı'nın kapatılacağını ima eden bir ifade mevcuttur. Kapatılma olayı yıllar sonra bir hatıradaki şu kısa ifade ile dile getirilir: "1931'de Ocak'm bu defa dışarıdan değil, içerden gelen bir kararla üçüncü defa kapatılmasından sonra..."⁵

Türkocağı'nın kapatılması üzerine, onun içinde yer alan *Türk Tarih Heyeti*, 15 Nisan 1931'de Cemiyetler Kanunu'na göre Dahiliye Vekâletine başvurarak *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti* adıyla bir cemiyet kurduklarını bildirirler. Böylece ilk heyet 19 Nisan 1931 tarihinde *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti* adıyla müstakil bir kuruluş olarak çalışmalarına başlamıştır. Ertesi yıl Ankara Halkevi'nde bir kongre toplayarak ilk yılın faaliyetlerini gözden geçiren cemiyet, böylece ilk büyük çalışmasını ortaya koymuş olmaktadır. 2 Temmuz 1932'de başlayan Kongre, dokuz gün devam ederek 11 Temmuz'da sona erer. Böylece Türk kültür hayatında mühim yeri olan iki büyük kuruluştan birisi müstakil olarak çalışmalarına başlamış ve ilk ürünlerini almış olmaktadır. Cemiyet, dil inkilâbından sonra adını *Türk Tarih Kurumu* olarak değiştirmiştir.

Atatürk'ün dil meselesinden önce tarih meselesiyle ilgilenmesi, hem olayların akışıyla, hem de *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*'nin daha önce kurulmasıyla açık olarak anlaşılmaktadır. Ancak tarih meselesi ortaya atılmasaydı dil meselesi ele alınmayacak mıydı, veya bu ele alma işi gecikecek miydi? Şüphesiz ki hayır. O günlerde, basında bu kadar geniş bir yer işgal eden, hem de yalnız Ankara ve İstanbul'da değil, diğer büyük illerimizde de (meselâ; İzmir, Selânik) kendisini göstermeye başlayan *dilde sadeleşme* hareketi, mutlaka, Atatürk'

3 "Türk Tarih Heyeti, *Türk Yurdu*, 4 / 24 (30 / 224), Haziran 1930, 59, Uluğ İğdemir, "Türk Tarih Kurumu'nun Kısaca Tarihi U, *Ülke*, (İkinci seri), 7 (75), I. II. Teşrin 1944, 21; Afetinan, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair, *Bellekten*", 11 (42), Nisan 1957, 179.

4 "10 Nisan 1931'de Toplanan Fevkalade Kurultaya Arzedilen Merkez Heyeti Raporu", *Türk Yurdu*, 6 / 26 (39 / 233), Mart 1931, 60.

5 Hamdullah Subhi Tanrıöver, "Müessesemizin Mazisine Bir Bakış, *Türk Yurdu*, (238), Kasım 1954, 331.

ün üzerine eğileceği bir iş olacaktı. O, zaten inkılâpların çoğunu yapmıştı. Nitekim dil inkılâbından sonra yapılanlar arasında sadece soyadı meselesi diğerleri kadar önemlidir.

Tarih meselesiyle uğraşmağa başlamasından sonra, Atatürk'ün Türkçeye olan ilgisi artar. O'na göre yeni bir tarih, yeni bir dille ortaya konulmalıdır. Bundan sonra Türk tarihi, kendisinin okuduğu dille okutulmamalıdır. Ortaya atılan ve o günlerde oldukça ilgi gören, Birinci Türk Tarih Kurultayı'nda geniş bir şekilde işlenen *Türk Tarihi Tezi* gibi bir *Türk Dili Tezi* ortaya konulmalıydı. Bu tez de daha sonraki yıllarda ortaya konulacaktır. *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*'nin kurulmasından sonra dil meselesi bu cemiyet üyeleri arasındaki dil ve edebiyat hocaları ile, veya bu sahalarla ilgilenenler arasında konuşulan başlıca meselelerden biri olmuştur. Türkocağı ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin üyesi olan Afet Hanım, Atatürk'le olan görüşmelerinde bu konunun sık sık dile getirildiğini belirtmektedir:

“1932 Temmuz ayında toplanacak olan *Birinci Türk Tarih Kurultayı*'nda okunacak tezlerin, Kurultay'dan önce, tartışmaları Atatürk'ün huzurunda yapılıyordu. İşte bu tarih çalışmaları ilerlerken Atatürk dil meselesini de ele almak gerekliliğini duymuştu.”

“Çünkü tarihî konuların işlenmesi sırasında filolojik, etnolojik araştırmaların zarurî olduğu meydana çıkıyordu. Atatürk dil nazariyelerini izah eden kitaplar okuyor ve her tarihî konu içinde dil belgeleriyle halledilecek meseleler olduğunu görüyordu. İşte bu *Birinci Türk Tarih Kongresi*'nin hazırlıkları sırasında, bu meselelerle meşgul oluyordu.”

“Tarihe yardımcı olacak dil incelemelerini aynı kurum içinde bir çok kol olarak ayırmayı konuşmalarımız arasında bana telkin ediyordu.”⁶

Tarih Kongresini büyük bir dikkatle takip eden Atatürk, tebliğlerin sunulması sırasında dil meselesine yeniden eğilme fırsatını bulmuştur. Tebliğlerini sunan değişik nesillere mensup tarihçilerin dilleri, bilhassa kullandıkları terkiplerin farklılığı O'nda dilin de ön plâna alınması düşüncesini uyandırmıştır. Hatta O'na göre, bu işte hiç gecikilmemelidir. Önceleri Afet Hanım'a telkin ettiği, dil meselesinin *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*'nin içinde bir kol olarak incelenmesinin bu işe yetmeyeceği kanaatindedir. Nitekim Tarih Kongresi'nin sonlarını Afet Hanım şöyle anlatır:

Tarih Kurultayı'nın bitmek üzere olduğu günlerde, dil incelemeleri için ayrı bir teşekkülün lüzumu üzerine bana sorular sormağa başlamıştı.”

6 Afet İnan, “*Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine*,” *Türk Dili*, 6 (69), 1 Haziran 1957, 478.

“... Benim bu hususta cevabım şu olmuştur: ‘Dil, tarihten ayrı bir metod ile incelenmesi gereken bir konudur.’”⁷

Atatürk bir yandan Türk tarihi ile ilgili tebliğleri dinlerken bir yandan da, Türkçenin geleceği üzerinde plânlar kuruyordu. Tarih Kurultayı'nın devam ettiği bir sırada, içlerinde dile ilgili olmayan pek çok kişinin bulunduğu bir toplantıda dil meselesini ortaya atmanın doğru olmayacağını elbette pek iyi biliyordu. Kurultay sırasında sadece Afet Hanım gibi yakınlarına meseleyi açıyor, dil inkılâbı ile ilgili ilk hazırlıklarını büyük bir gizlilik ile devam ettiriyordu. O, beklediği anı, en uygun zamanı kolluyordu. Bu da Tarih Kurultayı'nın bittiği gün olmalıydı.

TÜRK DİLİNİ TETKİK CEMİYETİ'NE HAZIRLIK

Birinci Türk Tarih Tetkik Kurultayı 11 Temmuz 1932 tarihinde sona ermişti. Kurultay'da seçilen *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti*'nin bazı üyeleri Atatürk tarafından Köşk'e davet edilmişlerdi. Afet Hanım, Yusuf Akçura, Samih Rifat, Sadri Maksudi (Arsal), Hamid Zübeyr (Koşay), Macar profesör Zayti Frenc'in de aralarında bulunduğu bir heyet gelecek yıla yetiştirilecek büyük tarih kitabının bölümlerini ve bunları kimlerin yazacağını konuşuyorlardı.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili hatıralarını yayımlayan Cemiyet'in ilk kâtibi Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey, yukarıdaki toplantıya nasıl katıldığını ve Cemiyet'in nasıl kurulduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Temmuz 1932'de Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin davet iltifatlarını aldım. Akşam üzeri Çankaya'ya gittim. Kendileri birkaç vakittir Yeni Köşk'e geçmişlerdi. Yukarı katta, kitap odasının yanında çalışma salonunda huzurlarına çıktım... Salonun orta yerindeki uzun masasının başında oturuyorlardı. O masanın etrafında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azaları da vardı.”

“... Tarih konuşması bitmek üzere iken Gazi Hazretleri, oradakilere sordular:

“— Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?”⁸

23 Temmuz 1928 tarihinde teşkil edilen Dil Encümeni bir müddet faaliyet gösterdikten sonra eski çalışma hızını kaybetmişti. Bu sebeple Encümen'in

⁷ agy 479.

⁸ “T.D.T.C. Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar”, *Türk Dili* (2), Eylül 1933, 1. (Bu yazı, derginin ayrı kısmında yer almaktadır.)

tahsisatı 1931'in Temmuz'undan beri kesilmişti; kısacası Encümen artık çalışmıyordu. Bunları yakından bilen Atatürk, o akşam Köşk'te hazır bulunanlara düşüncelerini şöyle açıklıyordu: "Öyle ise, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* olsun."⁹

Böylece bir cemiyetin kurulması için ilk adımlar atılmıştır. Ancak, hareketin çok çabuk gerçekleşmesini isteyen Gazi, bu arzusunu hazır bulunanlara söylediği şu sözleriyle belirtir: "Yarın Hükümete istida verip Cemiyet'in iznini almalı. Fakat bunun için daha önce bir reis, bir de umumî katip seçmeli. Ben her ikisini de burada, aramızda görüyorum."¹⁰

Samih Rifat Bey reis, Ruşen Eşref (Ünaydın) bey de kâtip olacaklardır. Azalıklar için Ruşen Eşref'in teklifi üzerine Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile Celal Sahir (Erozan) uygun görülürler. Gazi, Cemiyet'in nizamnamesinin hazırlanması için de şimdilik Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ninkinden faydalanmalarını, yenisinin ise ilerde yapılmasını tavsiye eder.

TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

12 Temmuz 1932 tarihinde "İzinname" Emniyet-i Umûmî'ye Müdürlüğüne gönderilir ve *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* resmen tescil edilmiş olur. "İzinname" suretinde Cemiyetin "maksad-ı tesisi" "Türk dilini tetkik ve elde edilecek neticeleri neşretmek" olarak yazılmıştır¹¹.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin "nizamnamesi", şu üç bölümden meydana gelmektedir:

- I. Maksat ve aza (madde 1-6),
- II. Teşkilat (madde 7-10)
- III. İdare (madde 11-12).

Birinci madde aynen şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) adlı bir cemiyet kurulmuştur."¹²

Maarif Vekilinin fahrî reis olduğu 2. maddede, Cemiyetin maksadı ise, "izinnamede" belirtilen ifade ile 3. maddede yer almaktadır.

9 agy 2.

10 ay.

11 agy 6.

12 agy 4.

Bu nizamname daha sonra Birinci Kurultay'da bazı değişikliklere uğrayacak ve yeni ilâve edilen maddelerle geliştirilecektir.

CEMİYETİN ADI

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı bir ara, *Türk Dili Araştırma Kurumu* olmuştur. Ancak ana tüzükte buna dair hiç bir değişiklik yapılmamıştır. Bu adı ilk defa *Türk Dili* dergisinin Birinci teşrin 1934 tarihli 10. sayısında görüyoruz. Gazi, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'ne gönderdiği Dil Bayramı tebrik telgrafında "Türk Dili Araştırma Kurumu" demektedir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Alpkâzım'ın "telyazısı"nda aynı ad geçmektedir. Cemiyetin Atatürk'e, Kâzım Alpkâzım'a, İsmet İnönü'ye gönderdiği telyazılarında, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı" imzasını kullanan Saffet Ziya Bey metinlerde daima "Türk Dili Araştırma Kurumu" ibaresine yer vermiştir. Bu ad dergide hiç bir zaman dergi adının altında zikredilmemiştir. Daha sonra ise bu adı *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*'nun (1935 Haziran) iç kapağında tam olarak, dış ve iç kapağında T.D.A.K. kısaltması ile görüyoruz. Aynı yıl yayımlanan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nun iç kapağında "Türk Dil Kurumu" şeklinde geçen ad, her iki kapakta da "T.D.K." kısaltmasıyla da görülmektedir. Ancak Agâh Sırrı Levend, bu ad değişikliğini şu şekilde vermektedir: "Üçüncü Kurultayın son toplantısında kabul edilmiş olan yeni ana tüzük gereğince; "Türk Dili Tetkik Cemiyeti", "Türk Dil Kurumu" adını almış..."¹³. Tabii bu, Kurum'a zaman zaman hâkim olan kişilerin keyfî hareketlerinin ilk örneği olması sebebiyle dikkati çekmektedir. Levend'in dediği istikamette Üçüncü Kurultay'da yapılan değişiklik, zabıtlarda da yer almakta, ancak buna, tüzüğün topluca verilmesi bahsinde işaret edilmektedir¹⁴.

Cemiyetin adındaki bu karışıklığın başlangıcını tespit etmek oldukça zordur. Hatta ilk defa kimin tarafından kullanıldığını da tespit pek kolay değildir. Ancak ilk olarak Atatürk'ün bir tebriğinde geçtiğine göre şu kişilerden hangisi kullanmış olabilir: a) Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nden gönderilen özel davetiyeyi yazan zat, b) Atatürk adına tebriği yazan zat, c) Zayıf bir ihtimal olmak üzere, tebrik metnini bizzat kaleme alan Atatürk.

Üçüncü ihtimale, "zayıf" dememizin sebebi, Gazi'nin halka mal olamayacağını bile bile "kutunbitik", "genelözek" ve "orun" gibi o devrin pek çok "cemiyetçi"sinin bile anlamını bilemeyeceği kelimeleri kullanmasının akla pek uygun gelemeyeceğidir. Bu tebrikten birkaç hafta sonra, Falih Rıfkı

13 Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Zvireleri*. Ankara, 1960, 440.

14 *Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Tezler-Müzakere Zabıtları*. İstanbul, 1937, 485.

(Atay)'ya o, çok ünlü "Çocuk, çıkmaza girmişizdir," sözünü söylemesini de hatırlatmak isteriz.

Bu değişikliği Cemiyet'in dergisinde şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Türk Dili dergisinin Ağustos 1935 tarihli 12. sayısında, adın hemen altında "Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni" denilirken, o sayfadaki yazının daha ilk satırında şu cümleye rastlanılmaktadır: "Dil devrimi işinin de ulu yaratıcısı olan, Türk Dili Araştırma Kurumu'nu kuran ve koruyan uluğ önder Atatürk."

Ne tuhaftır ki, derginin İlkteşrin 1935' tarihli 13. sayısının başlığı altında "Türk Dil Kurumu Bülteni" denilmektedir. Daha sonraki sayılarda da bu şekilde verilmeğe devam edilecektir. Dile yön vermeğe çalışan bir Cemiyet, daha Atatürk'ün sağlığında kendi adına, kanunlara uygun bir şekilde yön vermektedir.

Osman F. Sertkaya'nın, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti bu kurultayda Türk Dili Araştırma Kurulu adını almıştır." demesi de gözden uzak tutulmamalıdır¹⁵. İkinci Türk Dili Kurultayı zabıtlarına ayrılan Türk Dili dergisinde yer alan son günün zabıt ve zabıt hülâsasında bu konuyla ilgili hiç bir konuşma, teklif ve karar yoktur¹⁶. Zaten yukarıdaki açıklama ve tespitlerimiz de böyle bir resmî değişikliğin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI

Yaz tatili için Yalova'ya giden, oradan da İstanbul'a geçen Atatürk, kurduğu Cemiyet'in özlediği faaliyetleri gerçekleştirebilmesi için tatil müddetince bu yeni eseriyle yakından ilgilenmeye devam etmiştir. O, Yalova'da da dil işi için Türk tarihine çizdiği programdan ayrı ve yepyeni bir yol takip eder;

"Önce Kurultayı toplamak, tezi orada anlatmak, dil mütehassıslarının, ediplerin, şairlerin, gazetecilerin, muallimlerin düşüncelerini dinlemek, bütün milleti kendi dilinin işlerinde alâkalandırmak, nizamnameyi, programı kurultayda konuşurmak, merkez heyetini ona göre seçtirmek, sonra hızla çalışmağa geçmek."¹⁷

Daha sonra Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden çalışmalar sırasında Eylül ayı içinde bir *Dil Kurultayı*'nin toplanacağını ilân ve ilgililerin haberdar edilmesini ister. Gün daha sonra belli olacaktır: 26 Eylül.

15 Osman F. Sertkaya, "Atatürk'ü Dil Politikası", Türk Kültürü, 5 (49), Kasım 1966, 44.

16 *Türk Dili*, (8), Eylül 1934, 100-102, 109.

17 "T.D.T.C. Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar," 7.

3 Eylül günü basına verilen ve ertesi gün gazetelerde yer alan bir *beyanname* ile toplantının yapılacağı duyurulur. Kadın-erkek her yurttaşın davetli olduğu, doğrudan doğruya çalışmak arzusunda olanların Dolmabahçe Sarayı'ndaki Cemiyet Kâtipliğine adreslerini bildirmeleri istenilir.

Müteşebbis heyet üyelerinden bazıları hastalık, gezi, vs. gibi sebeplerden dolayı İstanbul'da bulunamadığından, Gazi'nin emirleriyle yerlerine, tezi anlatıp müdafaa edecek zevattan meydana gelen yeni bir heyet seçilir. Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulûsi (Özdem), Reşat Nuri (Güntekin), Dr. Ali Saim (Dilemre), Celal Sahir (Erozan), Ahmet Cevat (Emre), vs. gibi zevatın meydana getirdiği heyet, hastalığı sebebiyle Çamlıca'daki evinden Dolmabahçe'ye getirilip hususî bir odada hem çalışan, hem de tedavi gören Samih Rifat'ın başkanlığında çalışmalara başlar. Bu heyet, Kurultay programını ve nizamname projesini hazırlayacaktır.

Heyetin çalışmaları Atatürk tarafından tasvip edilir ve Kurultayın toplanacağı gün, 20 Eylül 1932'de Anadolu Ajansı vasıtasıyla bütün yurda duyurulur. Programda, Kurultayda konuşulacak başlıca konular şu üç başlık altında toplanmıştır:

1. Dilin menşei
2. Türk dilinin bugünkü hâli, asrî ve medenî ihtiyaçları
3. Türk dilinin müstakbel inkişafı¹⁸

Toplantı hazırlıkları çok kısa zamana sığdırılmasına rağmen, pek ince teferruat sayılabilecek hususlar bile ihmal edilmemiştir. Şehrin değişik yerlerine radyo yayını ulaştırılıyor, Saray'a gelecek olanların, toplantı salonunu kolayca bulabilmeleri için krokiler çizilip dağıtılıyordu. Elbette çevresindekiler, Gazi'nin bu hususlardaki titizliğini biliyor, tedbirlerini ona göre alıyorlardı.

Kurultay, Samih Rifat Bey'in konuşmasıyla açılır. O, konuşmasının sonlarına doğru söylediği, "Dilimizi millileştirmek ve halk için bizim istifade edeceğimiz hazineler bütün lisanlarından fazladır," derken, galiba müstakbel Güneş-Dil Teorisi'nin ilk ışıklarını gösteriyordu. Ne yazık ki ömrü bu teoriyi görmeğe yetmemiştir¹⁹.

Birinci Türk Dil Kurultayı'nda ortaya atılan görüşler, ertesi yıl yayımlanan bir kitapta bütünüyle yer almaktadır. Bu hacimli eserin içinde kaybolup giden tezler, aynı yıl bir dergide Hasan Âli (Yücel) tarafından kısa kısa tanıtıl-

¹⁸ agy 17-19.

¹⁹ *Birinci Türk Dil Kurultayı / Tezler, Müzakere Zabıtları*, İstanbul, 1933, 10.

mıştır. Dil gibi, cemiyetin henüz yabancı olduğu bir konuda, tez kavramıyla ilgisi bulunmayan pek çok okuyucuya ışık tutması bakımından bu dergi yazısı oldukça faydalı olmuştur. Bu tezlerde ileri sürülen görüşlerin bazılarıyla ilgili şu hususları aktarmayı faydalı buluyoruz:

Ali Saim [Dilemre] — Bugünkü diller çok tekâmül etmiştir. Fakat söz kökleri bir çok dillerin kelimeleri içinde mahfuz kalmıştır. Dil yakınlığı ırk birliği demek değildir. Bununla beraber milletçe yakınlıklar iki dil arasındaki araştırmalarda her gün gözetilecek iştir²⁰.

Samih Rifat — Türkçenin bir veya iki harften ibaret olan manalı unsurlarını, yeni lisânların temel taşlarını olduğu gibi muhafaza etmesiyle beraber, bunların dahil olduğu şuurlu ve muttarit ve terkipleri de en vazih bir tahlile müsait olabilecek surette bize kadar nakletmesi, bu safhada da kendisiyle müşterek olan ârî ve samî dillerin ashını teşkil ettiğine şüphe bırakmıyor²¹.

Reşat Nuri [Güntekin] — Dil, canlı varlıktır. Kendi ihtiyaçlarını kapatmak için kendi yaratıcılığını göz önünde bulundurmalıdır. Fakat bu yaratıcılığı, sây ile tabî tekâmüle yardım etmemiz zarurîdir²².

Kurultayın, sahasında ilk olması, bütün tezlerin iki ay gibi kısa bir zamanda hazırlanması eksikliklerini de beraberinde getirmiştir. İleride bu tezler üzerine yazılacak olanlar, her halde apayrı bir tez olabilecek mahiyet taşıyacaktır. Ancak unutulmasın, bu tezlerde bazı gerçeklerin dile getirilip ortaya konulmasının yanında, yüzyılım başından beri bir çıkış yolu arayan dil meselesi de nihayet akıp gidebileceği bir mecra bulmuş oluyordu.

ATATÜRK'ÜN DİLE BAKIŞI

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu ve ilk kurultayının toplanmasıyla ilgili "İdarî" diyebileceğimiz bu faaliyetleri kısaca hatırlattıktan sonra, aynı devrenin "ilmî" diye vasıflandırabileceğimiz faaliyetlerine geçiyoruz. Böylece Atatürk'ün dilimize olan ilgisini o devrenin içinde değerlendirmiş olacağız.

Ahmet Caferoğlu, Atatürk'ün dile karşı olan ilgi ve sevgisini hilen bir kişidir; O'nun masasında bulunmuş, O'nunla dil üzerine konuşmuştur. İşte bu dilcimizin, Atatürk'ün dile karşı olan bağlılık ve tavrını ifade eden güzel bir tesbiti vardır: "Dilci değildi ve böyle bir iddiası da yoktu."²³

20. Hasan Ali (Yücel), "Dil Kurultayında Ortaya Konulan Başlıca Meseleler", Yeni Türk, Teşrin-sani 1932, 105.

21. agy 105.

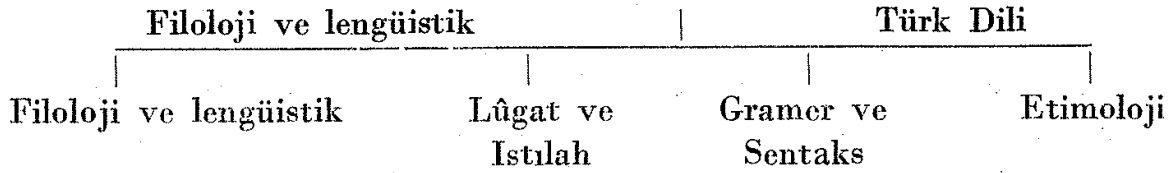
22. agy 101.

23. A. Caferoğlu, "Büyük Türk Kültürçüsü Atatürk", Türk Kültürü, 2 (137, Kasım 1963, 7).

Atatürk'le beraber bulunmuş, O'nun kurduğu komisyonlarda görev almış, dilimizin gelişmesi için gayret göstermiş, hatıralarıyla yeni yetişen nesillere dil dersleri vermiş olan Falih Rifki Atay da, Atatürk'ün bu cephesini benzer bir ifade ile anlatmaktadır. Basında yer alan bir münakaşa üzerine kaleme aldığı bir yazısında Atatürk'ün dile olan münasebeti için şunları söylemektedir; "Atatürk, bir tarih bilgini değilken tarihi, bir dil bilgini değilken dili eline almıştır. Şüphesiz her ikisinde de hayli zorlamalarda bulunmuştur."²⁴

Gerçekten de Atatürk bir dilci değildir; ancak dilini her Türk gibi seven, ona son derece bağlı bir devlet adamıdır. O, bu sebeple, çevresindeki dilcilerin telkinlerine her zaman saygı duymuş, onları desteklemiştir. O'nun dile dair olan bilgileri çevresindeki muteber dilcilerin görüşleriyle yine onların tavsiyesiyle okuduğunu tahmin ettiğimiz kitaplardan kaynaklanmaktadır.

Atatürk, daha, "... Bir dil cemiyeti kuralım," derken yeni cemiyetin ne gibi işlerle uğraşacağını kendi eliyle bir şema olarak çizmişti. Bu şemanın çizilmesi muhakkak ki bazı bilgileri gerektiriyordu. Bu da, birkaç gün devam eden Tarih Kurultayı sırasında düşünülmüş şeyler değildi; Atatürk'ün, dile dair olan müktesebatını bu şemada görmek mümkündür²⁵.

Atatürk'ün bu şema ile göstermeğe çalıştığı meselelere Afet İnan daha değişik bir açıdan yaklaşıyor ve Gazi'nin görüşlerini şu ifadelerle ortaya koyuyordu:

"Atatürk'ün Türk Dil Kurumu için hedefi iki cepheli olmuştur.

1. Türk dilinin sadeleşmesi, halkın konuşma dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması. Konuşma, edebiyat ve bilim dilimizin kesin kurallarla tespit edilerek tarihî metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi.

Bunların başarılması için zamana ve yeni bir kurulun sürekli çalışmalarına ihtiyaç gösteriyordu.

2. Dil incelemelerinde ikinci hedef tarihî araştırmalarda belge olan ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve mukayese edilmesi."²⁶

²⁴ *Dünya*, 10 Aralık 1967.

²⁵ "T.D.T.C. Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar," 2.

²⁶ İnan, "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine," 479.

Türk Dil Kurumu bu iki cephe'nin gerçekleştirilmesi için neler yapmıştır, veya Kurum bu işleri yaparken sapmalar da bulunmuş mudur? *Türk Dili* ve *Türk Edebiyatı* dergilerinin rastgele birer sayılarını karıştırmakla bu sorunun ikinci bölümüne rahatlıkla "evet" diyebilirsiniz.

BU DEVREDEKİ FAALİYETLER

İkinci Türk Dili Kurultayı 18-28 Ağustos 1934 tarihleri arasında, yine Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Cemiyet'in iki kurultay arasındaki faaliyetlerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Halk ağzından söz derleme işi: 1933 yılının ilk ayında başlamış, kurultaya kadar Ankara'da biriken fiş sayısı 130.000'e ulaşmıştır.

b) Yabancı kelimelere karşılık bulma işi: 12 Mart 1933'te başlamış, ilân edilen 1382 Arapça ve Farsça kelimeye gelen karşılıklardan 1100 tanesi anket komisyonunca seçilmiş, bunlardan da 640 tanesi merkezce kabul edilmiştir.

c) Çeşitli kaynakların taranmasıyla elde edilen 125.000'den fazla fişten 7572 tanesi *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*'nin birinci cildini meydana getirmiştir.

ç) Çeşitli bilim dallarına ait terimleri bulmak üzere Cemiyet'in *Lûgat-ı İstilah Kolu* 16 dala ayrılmış, hazırlanan Osmanlıca terimler, Türkçe karşılıkları bulunmak üzere ilgililere gönderilmiştir.

d) Türkçenin ana gramerini meydana getirebilmek için *Gramer-Sentaks Kolu* bir anket açmış ve ilgililere göndermiştir.

e) Cemiyet iki kurultay arasında 10 kadar kitabı neşretmiştir²⁷.

Bu yıllarda *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'nin, İstanbul Üniversitesi'nin, vs. nin yayımladığı bazı kitapları şöyle sayabiliriz:

Abdullah Battal (Taymas), *İbni-Mühenna Lûgati*. İstanbul, 1934.

Mehmet Halil Bayrı, *İstanbul Argosu, Halk Tabirleri*. İstanbul, 1934.

Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü, Birinci Bölüm*. İstanbul, 1934.

M. Fuad Köprülü, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*. İstanbul, 1934.

Aynı devrede (1933-1934) pek çok kişi okullar için gramer kitapları hazırlamıştır. Bunlar arasında İbrahim Necmi Dilmen'i, Kâzım Nami Duru'yu, Ahmet Cevat Emre'yi, Mehmet Faruk'u, Peyami Safa'yı, Mithat Sadullah Sander'i, Kâzım Sevinç'i sayabiliriz. Bunlardan bazıları üç-dört formalık küçük denemelerdir. İçlerinde birkaç defa basılanları da vardır. Bu yazarlardan pek azı (M. S. Sander, vs.) ileriki yıllarda da bu tür ders kitabı yazma işine devam etmiştir.

27 Bkz. "Dil İnkılabı Çalışmaları," *Türk Dili*, (8), Eylül 1934, 24-27.